

Schmidt Mária: Politikailag inkorrekt. Esszék diktatúráról és demokráciáról. Budapest, XX. Század Intézet, 2010, 312 p.

Az esszékötet Schmidt Mária, a Terror Háza Múzeum főigazgatója, történész és egyetemi tanár 2002 és 2010 között megjelent, válogatott publikációit tartalmazza. A történelemtudományi, történelemfilozófiai, morálfilozófiai és aktuálpolitikai jellegű tanulmányok kavalkádja többé-kevésbé egy központi gondolat köré csoportosul: a totalitárius 20. század kollektív emlékezetének és hagyatékának problematikája köré. Arról a súlyos hagyatékáról van szó, amelynek lényegét a szerző szerint a 21. században is csak politikailag inkorrekt módon lehet megfogalmazni.

A hosszabb-rövidebb esszék négy nagyobb egységbe, fejezetbe rendeződnek.

Az első (*Európa ébredése*) túlnyomórészt történelemtudományi és történelemfilozófiai írásokat sorakoztat fel. A Szovjetunió és a kommunista világ születését, virágzását és hanyatlását felölelő, sokatmondó címmel ellátott nyitótanulmány (*A jövő végérvényesen megbukott*), valamint a diktatúra fojtogató hétköznapijait, embertelen körülményeit és következményeit bemutató esszé (*Hétköznapi kommunizmus*) szépen keretbe foglalja ennek a fejezetnek a különböző történelmi eseményekre (pl. a Rákosi-rendszer kiépülésére, 1956-ra vagy a prágai tavaszra) reflektáló darabjait. Ezek közül a legizgalmasabb, leginkább vitára ingerlő a 30-as évek és a második világháború meghatározó diplomáciai eseményeit elemző esszé (*Két pogány közt – Münchenből Jaltáig*), amely bővelkedik az ún. politikailag inkorrekt, vagyis a hagyományos szemléletekkel gyökeresen ellentmondó nézetekben, megállapításokban. Az egyik legmarkánsabb: „*Chamberlain Münchenben egy, a nyilvánosság előtt zajló, a nagyhatalmak között folytatott konferencián mondott le Közép- és Kelet-Európáról, és adott szabad kezet Hitlernek és Mussolininak a térség felett. Nyilvánvalóvá tette, hogy nem képes és nem is akar beleszólni a jövőjükbe. Hat évvel később Churchill cinikusan, suttymban adta el a tér-*

ség országait a másik diktátornak, Sztálinnak. 1938-ban Mussolini tekintélyes államférfiúnak tűnt, Hitler sem követett el akkor még semmi megbocsáthatatlant (!). Sztálin 1944-re már ártatlan áldozatok millióit mészároltatta le.” (51. p.)

Figyelemre méltó még e fejezeten belül a Kádár Jánosról és a róla elnevezett korszakról írott rövid elmélkedés (*Mit kezdünk vele?*). A szerző itt utal először a kettős történelmi emlékezetre, amely ennek a kornak a felidézésére és megítélésére hatványozottan jellemző: „*Kádár tehát egyrésztől a kegyetlen és kíméletlen gyilkos, másrésztől a puha diktatúra kacsingatós népevére, akinek országglása alatt a szocializmus ellenére is aránylag kibíráhatóvá vált az élet.*” (88. p.) A tanulmány második felében nem mulaszt el szót ejteni a Kádár-rendszer hagyatékáról és továbbéléséről a rendszerváltás után, amely a következő fejezet („*Nem kicsit, nagyon*” – *A Gyurcsány-korszak*) központi témája is: „*A pártot és az apparátusokat ellepték a karrieristák, akik számára a közérdek neveltség tárgya volt, ami számított: az a személyes érdek és haszon és az ennek eléréséhez szükséges hatalom birtoklásának vágya volt. Ennek a késő kádári nómenklatúrának egy része kormányozza ma, több mint másfél évtizeddel a rendszerváltoztatás után, Magyarországot.*” (91. p.) A második fejezet zömében aktuálpolitikai jellegű esszéiben Schmidt a baloldali pártok legfőbb hibájaként éppen az előző rendszerrel való teljes szakítás, a hiteles önmeghatározás és a megújulás elmulasztását rója fel. A Kádár-kor legsúlyosabb társadalmi hagyatékaként pedig a „*depolitizációs beidegződést*”, az állampolgárok széles körének politikai érdektelenségét említi.

Az *Esztétika, politika, kultúra* címet viselő harmadik nagy egység legérdekesebb darabjának rögtön az első tanulmány tűnik (*Az emlékezéspolitika esztétikája*), melyben a szerző az egykori buchenwaldi koncentrációs tábor helyén létesített múzeumban tett látogatásáról számol be, majd ennek kapcsán tér ki a totalitárius múlt felemás, személytelenné torzult kollektív emlékezetére. E gondolatok jelen világunk súlyos kritikáját is hordozzák: „*A látogatót elárasztják a tárgyak és az információk, eligazodását nem könnyíti meg semmi. Sorsok, sze-*

mélyes tragédiák nem fejtődnek fel kellő hangsúllyal. A tárgy és információtétele maga alá gyúri az embert. Története nem domborodik ki, tragédiája eljelentéktelenedik ebben a poszt-kulturális, deszakralizált, elidegenített világban.” (179. p.) „Acélrudakat műanyag rózsával csak ott állíthatnak az áldozatok tetemeit őrző földbe, ahol meghalt a hit, ahol olyan fokú az érzelmi sivárság, hogy már nem rendülnek meg semmitől. Az acél egy eltárgyasult, technika-központú, hipermaterialista, deszakralizált világ jelképe. A halál azonban ezek felett áll.” (187. p.) A szerző szerint annak a múltnak a feldolgozása, amely „nem akar elmúlni, és fogva tartja a jelent” (186. p.), különösképpen nehezíti az emlékezetet és ítélet kettős mércéje is. Ennek szomorú példája, hogy a szovjet „felszabadítók” által 1945 és 1950 között a buchenwaldi lágerben fogva tartott rabok életével foglalkozó tárlatot az eredeti, náci által létesített táborból messze, egy a közelmúltban emelt, jellegtelen épületbe száműzték. Holott a szovjetek a legyőzött ország nácielleniítése jegyében ugyanabban a táborban dolgoztatták és kínozták fogvatartottaikat, ahol pár hónappal korábban még a náci diktatúra áldozatai szenvedtek. Az efféle, kettős mércével mérő megközelítés szerinte leginkább a német értelmiségi elit egy részére igaz, annak ellenére is, hogy az ország keleti fele megtapasztalta és átélte a múlt század mindkét totalitárius rémuralmát. Mégis, egyesek szerint „minden, ami kisebb bűntény, mint Auschwitz, a »század botránya« (Pilinszky János szavai), jelentéktelenné válik. Hitleren kívül minden tömeggyilkosnak akad mentő körülmény.” (183–184. p.)

A kettős mérce vissza-visszatérő motívuma marad a következő esszéknek is. „Kettős mérce nélküli totalitarizmusellenessége” (222. p.) miatt méltatja a szerző a két kiváló író, George Orwellt (*A gondolkodás bátorságáról*) és Kertész Imrét (*Korunk hőse*), aki egészen eredeti módon von párhuzamot az Auschwitzban szerzett élmények és a Kádár-korszak között. A *Yes Future* címet viselő negyedik, egyben utolsó fejezet a kettős mérce alkalmazását kizárólag a kommunista szimpatizánsként elkönyvelt európai baloldal hibájaként tünteti fel, megint csak politikailag inkorrektül és talán kissé túlzón fogalmazva: „Míg a hatvan évvel ezelőtt mondott vagy írt leg-

kisebb helytelenségre sincs feloldozás, addig a kommunista eszme szolgálatában elkövetett legnagyobb aljasságok felett is szemérmes hallgatással siklik át a mások oly kérelhetetlen szellemi terrorcommandó.” (297. p.)

Az utolsó fejezetben visszatérnek az aktuálpolitikai témák: a magyar és a nyugati baloldal egyoldalú, néha már fárasztó, torzító vagy éppen megmosolyogtató kritikája. Az *Egyszólamú Európa?* című esszében a nyugati liberalizmus gyökereit például érdekes módon kizárólag az 1968-as hippimozgalmakban véli felfedezni; az európai jobb és bal politikai vetélkedését pedig már-már a Jó és a Gonosz heroikus László delmeként tünteti fel. A kötetet Sólyom Kézáló politikai szerepvállalásának elmarasztalása (*Civil a pályán*), az Új Magyar Szociáldemokrácia programjának szarkazmust sem nélkülöző kivesézése (*Gyorsbüfé garanciával*) és egy a baloldalt még egyszer végigostorozó, illetve a jövő lehetőségeit latolgató összefoglaló jellegű tanulmány zárja (*A lét a tét*). Ez utóbbi leginkább „inkorrekt” fejtegetése 2001. szeptember 11-ének okait is az elnemzetlenítő, multikulturalizmust erőtető, integrálóképességgel mégsem rendelkező, balos nyugati „ellenkultúrában” látatja. (298–299. p.)

Schmidt Mária stílusa világos és lényegre törő. Képes a kommunizmus velejét is három egyszerű mondatban összefoglalni, röviden és csattanósan: „Mindenki emlékszik még arra, milyen is volt az egyenlőség és igazságosság kora. A hiányt igazságosan szétosztották, a javakat megtartották maguknak. Voltak az egyenlők, ezek voltunk mi, és az egyenlőbbek, ezek voltak ők, az elvtársak.” (266. p.) Ahogy a cím is utal rá, a kötetben hemzsegnak a politikailag inkorrekt, helyenként provokatív kijelentések – ezek arra jök, hogy vitára s ezáltal gondolkodásra is készítetik az olvasót. Igaz, a gyakran ismétlődő politikai vádaskodás egy idő után monotonná válik, de az aktuálpolitikai blokkokat szerencsére meg-megszakítják a múltba tekintő vagy a múltat reflektáló elmélkedések. Ezek által a szerző a jelennek üzen, és jó érzékkel vonja le a történelmi tanulságokat, például amikor ok-okozati összefüggésben ábrázolja a létidegenséget, a magányt és a közösségek felbomlását a totalitárius rendszerek kiépülésével.

Kacsinecz Krisztián

Keszegh Béla (szerk.): A 2010-es parlamenti választások a szlovákiai magyarok tükrében. Komárom, Kempelen Intézet, 2011, 112 p.

A Kempelen Farkas Társaság sorrendben negyedik kötete a KFT könyvek sorozatban terjedelmét, küllemét és belső elrendezését tekintve leginkább a konkrét és gyakorlati célokat szem előtt tartó bedekkerekre hasonlít: erre vall szemléletes tördelése és oldalbeosztása, színes képei és betűi, nemkülönben a hozzá tartozó CD, mely nemcsak a kiadvány elektronikus változatát, hanem egyéb hasznos járulékos dokumentumokat és mellékleteket tartalmaz (egyebek közt a KFT első két könyvét). Első ránézésre és belelapozásra is olyan tehát, mint a manapság divatos útmutatók: a gyors tájékoztatást szolgálja a legfontosabb szempontok szemléletes bemutatásával. Lehetne akár üzletibb címe is, például: *Hogyan választottunk?*

A könyv e fent említett jellemzőit megtartva ugyanakkor tanulmánykötet, hiszen társadalomtudományi jellegű elemzéseket ad közre, mindennel, ami az ilyen dolgozatoknak formai és szakmai követelménye: fejezetek és alfejezetek, grafikonon és táblázatok, hivatkozások a forrásokra stb. Vagyis a címadás teljesen helyénvaló.

A többszerzős munka hat dolgozatot tartalmaz, Bara Zoltánét, Keszegh Béláét, Kollai Istvánét, Ravasz Ábelét, Tokár Géza pedig ketőt jegyez közülük. Tárnya, mint ez címéből is kiderül, a legutóbbi szlovákiai parlamenti választások szlovákiai magyar szempontú rekonstrukciója a tények ismeretében; a könyv nem sokkal e választások első évfordulója (június 12.) előtt jelent meg. Behatóbb lapozgatása végül csak arra az olvasói kérdésre nem ad választ, pontosan kinek, milyen rétegnek készült, s mivel a benne foglaltak jórészt ismert tények, legfeljebb ezek árnyalása, kiegészítése, összefoglalása, összefüggésekbe hozása és értelmezése az, amivel a kiadvány szolgál. Ami természetesen nem kevés, pontosabban: ez a fajta elemzés teljességgel megfelel a szakszerű ismeretterjesztés elvárásainak, kevésbé a tudományos-szakmai (szociológiai, politológiai) igénynek. Ez utóbbinak az egyes dolgozatok – úgyszintén látványosan

– nem minden esetben képesek megfelelni, de talán nem is ez volt a céljuk. A Bevezetőben említett célok egyike mindenesetre megelőlegezi ezt a tapasztalatot: „A kötetben a kutatók fiatalabb korosztálya kapott teret, hogy bemutassa az összegyűjtött információkat és konklúziókat vonjon le. A Kempelen Farkas Társaság tudatosan a fiatalabb generáció látószögén keresztül próbálja elemezni az eseményeket.” Mindez teljesül is: sor kerül az összegyűjtött információk bemutatására és a konklúziók levonására is, más egyebet azonban hiába várnánk. Tudjuk, a fiatalság önmagában nem erény, de ha ennek látószöge is reflektálatlan marad, akkor szerintem a szerzők életkorát szóba hozni is fölösleges adalék, hiszen mentséggként sem szolgálhat. Persze, nem is annyira az ifjabb korosztály látószöge hiányzik, mint az önálló véleményalkotás, a megalapozott érvelés, a források gazdaságos kihasználása, a kutatói szempontok bemutatása, nemkülönben a választott nyelv. Sajnos, az elemzések nemcsak a tudományág(ak) ismérveinek nem kívánnak megfelelni, hanem magyartalanok is; a Kollai István-szöveg kivételével mondatfűzésük erőltetett, bonyolult, a szakki-fejezések tekintetében (külön-külön és egymáshoz képest is) nem egységesek, gyakran redundánsak, helyesírásuk ingatag és következtelen, s egyáltalán: nyelvezetük jórészt a beszélt nyelvi és a publicisztikai stílus okkal kárhozatott üresjárataiban mozog. Ehhez képest kevésbé zavaró, hogy esetenként elmarad a jelzett forrás feltüntetése (69. p.) vagy hogy a grafikon és a hozzá tartozó leírás közt nem látni az összefüggést (83. p. – nem valószínű, hogy az MKP szavazóbázisának: a. 9 százaléka egyetért azzal, hogy Szlovákia a szlovákok nemzetállama, ahol a szlovákoké a döntő szög; b. 8 százaléka azzal, hogy Szlovákia minden polgárának az állama, ezért mindenkit azonos jogok illetnek meg; c. a maradék 83 százalék pedig se az a., se a b. válasszal nem tud azonosulni).

Ravasz Ábel dolgozata (*Közvélemény-kutatások és felmérések a választásokat megelőzően*) alapos és kimerítő összegzését nyújtja a 2010-es parlamenti választásokat megelőző legkülönbözőbb felméréseknek, a felméréseket végző mérvado „cégeknek” kívül több marginá-

lis vagy ad hoc intézmény adatait is elemezve. Az elemzés végigköveti a mérések becsült és a választások valós eredményeit, s megpróbál magyarázatokkal szolgálni a kettő közti különbségekre. Elgondolkodtató a szerzőnek az az okfejtése, mely szerint a Fórum Kisebbségkutató Intézet által végzett felmérés kudarcának oka (a megszólítottak hallgatásba burkolózása) egyedül az intézet kutatásaira vonatkoztatva érvényes, egyetlen más felmérés sem érzékelte ugyanis a Híd rokonszenvezőinek „bujkálását” (23. p.).

Tokár Géza a lehető legnehezebb témát választotta (vagy kapta): *A két magyar párt választási programjának összehasonlítása*. Az elemzésből nemcsak az derül ki, hogy a két program nem összehasonlítható, hanem hogy a programok elemzése is teljességgel fölösleges. A programoknál még az ígéretek is érdekesebbek és szívesebbek, ezekről meg már Ravasz Ábel megállapítja: „A szavazók természetesen a valóságban nem az ígéretek racionális mérlegelése alapján választanak pártot...” (24. p.), ami nemcsak logikus, hanem – Tokár Géza elemzésének fényében – legalább ennyire emberi is: a pártok programja ugyanis lehangoló, elképesztő bikkfanyelven fogalmazott, a rendszerváltást megelőző időszak legelkoptatottabb kliséinek gyűjteménye. A kötet címe itt vág vissza, mert ebben a fejezetben látszik leginkább, mennyire nem érdekes „A 2010-es parlamenti választások a szlovákiai magyarok tükrében”, mert a tükör ennél a témánál önnön anyagán és keretén kívül egyebet nem mutat – sajnálatosan épp a szlovákiai magyarokról nem mutat semmit. S itt látszik, mennyivel nagyobb kihívást jelentett volna (nemcsak a szerzőknek, hanem az olvasóknak is) egy olyan kötet, melynek a címe „A szlovákiai magyarok a 2010-es parlamenti választások tükrében”. Ez a téma persze egyelőre – ugyancsak roppant sajnálatosan – a szóban forgó kutatóknál jóval idősebbek számára is túl nagy kihívás.

A választásokat megelőző kampányok címmel Keszegh Béla az MKP és a Híd kampányveti össze, különös tekintettel a választási hadjárat operatív és technikai elemeire, a kampányok eszközeire, pozitív és negatív üzeneteire, ezek hatásfokát elemezve. Részle-

tekbe menően vizsgálja a két magyar párt választókat megszólító módszereit (az óriásplakátokat illetően Híd-főlényt mutat ki, a nagyrendezvényeket illetően MKP-főlényt; a Híd kampányát átgondoltnak mondja, az MKP-ét kaotikusnak stb.). Kimutatja, hogy az online média kihasználtsága mindkét párt részéről „nagyon kezdetleges stádium”-ot jelentett, a közösségi portálokra való kampányolás pedig a „klasszikus honlapra jellemző módú” használatban merült ki (50. p.). Hogy a két kampánymunka nem igazán hasonlítható össze, az is kiderül dolgozatából, tudniillik míg az egyiket, a Hídet profi csapat szervezte és hajtotta végre (Nochta Edit vezetésével), a másikat, az MKP-ét a párt három politikusa (Csáky Pál mint elnök, Peczár Károly mint igazgató és Bárdos Gyula, a párt kampányfőnöke). Az összehasonlítás ennek következtében azért sem mondható sikeresnek, mert míg a Híd kampányának aprólékos, a legkisebb részletekig tökéletesen kidolgozott technikai elemeivel ismerkedhetünk meg, az MKP-kampány szerkezeti jellemzőiből semmit nem tudunk meg. Bőven idéz viszont a szerző abból a mélyinterjúból, melyet Bárdos Gáborral készített, s ez a mintegy kétoldalmi oral history az elemzés végén igazolja azt a benyomásunkat, hogy a könyvnek ez a fejezete a legszemélyesebb, a leginkább élményszerű. Más (de sokkal fontosabb) kérdés, hogy éppen az élményszerűség az, amit egy tanulmányon, elemzésen, kutatáson legkevésbé kér számon az ember: ez itt, bizony, nagyon a szakszerűség rovására megy. Az oral historyban ugyanakkor az a jó, hogy a beszélő emlékezők sokaságának véleményéből szűrhető ki némi objektivitással is kecsegtető tapasztalat: egyetlen emlékezés kevés ahhoz, hogy bármilyen képet is alkothassunk a történeletről. Abból, hogy a kampányfőnök mindent az elnökre hárit (és ahogy), egy kérdésre szűkíthető az élmény: minek kampányfőnököt választani olyan pártban, ahol úgyis minden az elnök szerint történik? (S persze, ugyanez a kérdés több oldalról is feltehető, de ez az, ami vagy a párton belüli viták része, vagy a bulvársajtó táptalaja.)

Egy újabb fejezetben (*A részvételi mutatók elemzése a korábbi választásokkal összevetve*) Tokár Géza mutatja be a 2006-os (és rész-

ben a korábbi) parlamenti választásokhoz viszonyított változásokat, sokat és körülményesen időzve a preferenciaszavazatok témájánál, ezenkívül a statisztikai hivatali adatok alapján országos és regionális bontásban vizsgálja a részvételt. A legnagyobb teret (nagyon helyesen) a fiatal szavazók és az elsőválasztók szereplésének és pártonkénti részvételének szenteli, saját számításai felhasználásával. A „Híd megközelítőleg a párt általános preferenciáival arányban rendelkezik fiatal szimpatizánsokkal” (74. p.), az MKP „képtelen volt megszólítani a fiatalabb korosztályt” (73. p.). Tokár Géza szerencsére nem a többi párttól elszigetelten vizsgálja a területet, így mintegy mellesleg jól láthatóvá válik, hogy a parlamenten kívül maradt szélsőségesen nacionalista LSNS támogatottsága „elsősorban az elsőválasztók körében magas, az újonnan szavazók komoly hányadát adják a párt támogatóinak”.

Bara Zoltán elemzése (*A 2010-es parlamenti választási eredmények összegzése és elemzése a korábbi választásokkal összehasonlítva Szlovákiában*) a címében megnevezett tárgyán túl egyszersmind a politikai pártok jellemzőit is nyújtja, mégpedig az idők során változó jellemzőit, s főként az IVO társadalomkutató intézet tanulmányaira támaszkodva saját szerkesztésű ábrákon szemlélteti, milyen utat jártak be Szlovákiában a pártok 1994-től 2010-ig a populizmus, paternalizmus, nacionalizmus és a demokratikusság szempontjából. S bár végkövetkeztetése – mely szerint a kérdéses időszakban a pártok vagy az első három izmus kategóriájába tartoznak, vagy demokraták – meglehetősen leegyszerűsítettnek tűnik, ma nehezen cáfolható. Amellett azonban lehetne érvelni, hogy míg a populistának, paternalistának és nacionalistának nyilvánított pártok (Smer, SNS, HZDS) eddig valóban csekély jeleit nyilvánították ki esetleges demokratikus voltuknak, a demokrata blokkba soroltak (SDKÚ, KDH, SaS, Híd, MKP) nem mindenkor mentesek a kárhozottat három izmustól.

A kötet utolsó fejezetében Kollai István dolgozata olvasható: *Szlovákia a magyar sajtóban a 2010. évi választási időszakban*. Sajnos, itt beigazolódik, hogy a sajtóvisszhang, főként ha a politika prominens képviselőire korlátozódik, nem több helyezkedésnél, üzengetésnél és baklövéséknél. (A szlovákiai magyar olvasónak nem sokat nyújt az elemzésnek az a része sem, mely a szlovákiai sajtónak a magyarországi sajtó által idézett kijelentéseit kívánja hasznosítani.) Megtudjuk például, hogy „Szlovákiában egy olyan éles választási kampány zajlik, amelyet itt Magyarországon el sem tudunk képzelni” – idézi Orbán Viktort a szerző (95. p.), vagy hogy a ketős állampolgárság kérdése miatti felzúdulás csak „a szlovák nemzeti pártok provokációja” és így tovább, beszédesen szemléltetve, hogy az itthoni események magyarországi reflektántsága legkevesbé nekünk, szlovákiai magyaroknak szolgálhat bárminő tapasztalattal. Hacsak azzal nem, hogy a hivatkozott és idézett szövegek retorikai-ideológiai íve azt mutatja: talán nekünk (is), de semmiképp nem rólunk beszélnek. Mindez a szóhasználat szintjén is tükröződik: míg a „szlovák választási beszámoló”-ról vélhetjük, hogy megfogalmazója azt írta, amit gondolt, a „szlovák választások” esetében már csak elképzelésünk lehetnek. Más kérdés (de nem ide tartozik), hogy a nyomdafestéket látó diplomáciai ballaszt egyáltalán szólhat-e valakikről, vagy valóban csak valakiknek.

A KFT-könyvek újabb darabja föltétlen megérdemli figyelmünket. Hasznos nem csak abból a szempontból, hogy jó, ha kezünk ügyében tartjuk, mert sosem lehet tudni, mikor melyik adatára lesz szükségünk, hanem azért is, mert véleményre sarkallja olvasóját. Még az olyat is, akinek a parlamenti választások se nem kenyere, se nem inge. Mert rekonstruált kisebbségi vonatkozásai még az ilyen olvasót is érintetté teszik.

Csanda Gábor